

PAPER DETAILS

TITLE: Milli Paralarla Ticaret: Rusya Örneği

AUTHORS: Zekayi Kaya,Nuri Hacıevliyagil

PAGES: 191-206

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3510313>

MİLLİ PARALARLA TİCARET: RUSYA ÖRNEĞİ

Zekayi KAYA^{1*}

Nuri HACIEVLİYAGİL²

Öz

Milli paralarla ticaret günümüzde başta BRICS ülkeleri ve Türkiye olmak üzere başka birçok ülkenin gündeminde olan bir konudur. Bu konu çeşitli şekillerde zaman içerisinde karşımıza çıkmasına karşın Baş (2005) tarafından yazılan Milli Ekonomi Modeli'nde farklı bir şekilde ele alınıp detayıyla anlatılmakta ve ülkelere uluslararası ticarete modelde belirtildiği gibi milli paralarla ticaret yapmaları önerilmektedir. Yabancı paraların özellikle Amerikan Doları'nın uluslararası ticarete ağırlıklı bir şekilde rezerv para olarak kullanılması ülke ekonomilerine birçok olumsuz etkisi bulunmaktadır. Ülkelerin son dönemde bu nedenle ticarete ulusal paraları kullanmayı tercih etmeleri söz konusu olmuştur. Bu çalışmada doların ve diğer bazı yabancı paraların rezerv para olma gelişimleri anlatıldıktan sonra ulusal paranın kullanımı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca, yabancı paraların ülke ekonomilerindeki kullanımının azaltılması yönündeki uygulamaları anlatılmıştır. Milli paralarla ticaret konusunda Rusya'nın ilk adımları atması, yoğun bir şekilde uluslararası mal ve hizmet alışverişinde kullanması ve bu konuda veri yayınlaması çalışmanın örneklemine oluşturmuş ampirik çalışmalara da imkân tanımıştır. Araştırmanın ampirik uygulama kısmında Rusya'nın mal ve hizmet ihracatında uyguladığı yerel paraların kullanılmasının ülke ihracatına nasıl bir etkisinin olduğu Fourier ADF birim kök testi, Toda-Yamamoto nedensellik ve Fourier-Toda-Yamamoto Nedensellik testleri ile araştırılmıştır. Araştırma sonucunda uluslararası ticarete milli para kullanımını destekler sonuçlar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Milli paralarla ticaret, Milli para, Milli ekonomi, Dolarizasyon.

JEL Kodları: E00, F10, F30.

TRADE WITH NATIONAL CURRENCIES: THE CASE OF RUSSIA

Abstract

Trade with national currencies is currently on the agenda of the BRICS countries, Turkey, and many other countries. Although this issue has appeared in various forms over time, it is discussed and explained in detail in the National Economy Model written by Baş (2005), and countries are recommended to trade with national currencies in international trade as stated in the model. The predominant use of foreign currencies, especially the US dollar, as a reserve currency in international trade has many negative effects on national economies. For this reason, countries have recently preferred to use national currencies in trade. In this study, after explaining the development of the dollar and some other foreign currencies as reserve currency, information is provided about the use of national currency. Additionally, implementations to reduce the use of foreign currencies in country economies are explained. Russia's first steps in trade with national currencies, its extensive use in international goods and services exchange, and its publication of data on this subject have formed the sample of this study and also enabled empirical studies. In the empirical application part of the research, the effect of the use of local currencies on Russia's exports of goods and services on the country's exports was investigated by Fourier ADF unit root test, Toda-Yamamoto causality, and Fourier-Toda-Yamamoto Causality tests. The results of the research support the use of national currency in international trade.

Keywords: Trade with national currencies, National currency, National economy, Dollarization.

JEL Codes: E00, F10, F30.

¹ Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi İ.İ.B.F., ORCID: 0000-0003-2998-4675

* **Sorumlu Yazar** (Corresponding Author): zkaya@karatekin.edu.tr.

² Doç.Dr., İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F., ORCID: 0000-0002-2019-3327.

Başvuru Tarihi (Received): 02.11.2023 **Kabul Tarihi** (Accepted): 26.01.2024

Giriş

Günümüzde dünyada tartışmalı hale gelen kapitalist ekonomik ve finansal düzen, adil gelir ve sermaye dağılımını maalesef sağlayamamaktadır. Dünya ülkeleri arasında gelir dağılımı adaletsizliğine neden olan etkenlerden biri de Amerikan Doları'nın dünya ekonomisi ve ticaretinde egemen bir rezerv para olarak kullanılması anlamına gelen doların hegemonyasıdır. Aslında başlangıçta “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” diyerek her türlü ticaret serbestliğinin sağlanması yoluyla toplumların refahını artırmak için ortaya çıkan kapitalist sistem gerek ülkeleri gerekse ülke vatandaşlarını gelineen noktada belli para birimleri esiri yapmaktan başka bir sonuca götürememiştir (Smith, 1776/2006).

İlk başta İkinci Dünya Savaşı'nda oluşan zararların telafisi ve ticarete olan dengesizlikleri ortadan kaldırmak için Bretton Woods Konferansında bir dizi kararlar alınmıştır. Daha sonra bu kapsamda Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar kurularak gelir adaletsizliğinin ve sorunların uluslararası kurumlarla giderileceği düşünülmüştür. Ancak bu kurumlar düşünülenin tam aksine Amerika Birleşik Devletleri güdümünde yönetildiğinden dolayı Amerikan Doları'nın etkisini tüm dünyaya yayılmasının önünü açmıştır. Dolar kullanımı artmış, yaygınlaşmış hatta ilerleyen yıllarda rezerv para özelliği bile kazanmıştır. Bretton Woods süreci uluslararası ticarete çok daha ağırlıklı olarak dolar kullanılmasını sağlamıştır. Önemli mal ve hizmetlerin fiyatlarının dolar cinsinden ifade edilmesi, tüm pazarlarda dolar ile takas edilmesi bu sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolar dünya ülkelerince rezerv olarak tutulmaya ve ticarete rezerv para olarak kullanılmaya başlanmıştır. Doların ülke ekonomilerinde rezerv olarak bulundurulması ve milli paranın yerine iç ve dış ticarete kullanılması ülkelerin ürettiği mal ve hizmetlerinin karşılığı basılan paranın değerini ifade eden senyoraj gelirinde kayba neden olmaktadır. Bu durum 1971 yılından sonra ABD'nin serbest bir şekilde karşılık göstermeden para basacağını ilan etmesinin ardından daha da artarak gelir adaletsizliği ve ticaret dengesizliklerinin dünyanın büyüyen bir sorunu haline getirmiş ve bu sorun bugün de devam etmektedir.

Günümüzde bahsi geçen sistemin karşısında ülkelerin ve insanların refah düzeyini artırmayı, uluslararası ticaretteki dengesizlikleri gidermeyi, finansal düzeni adaletli bir şekilde ortaya çıkarmayı hedefleyen değişik fikirler ortaya atılmaktadır. Bu fikirlerden biri de Milli Paralarla Ticaret yöntemidir (Baş, 2005). Bu anlayışa göre Amerikan Doları, Avrupa Birliği Avrosu gibi rezerv para, anahtar para, “hard currency” özellikleri olan para birimlerini ticarete kullanmak yerine ülkelerin kendi yerel para birimlerini kullanmaları kendilerine birçok avantaj sağlayacaktır. Bir ülke ekonomisinde ve ticaretinde yabancı paranın kullanılmasının o ülkenin mal ve hizmet üretiminin yabancı ülkeye aktarılması anlamına geldiğini savunan Milli Paralarla Ticaret görüşüne göre ülkelerin Merkez Bankaları'nın antlaşması sonucu birbirlerine yapacakları ticarete yerli para kullanmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Rusya'nın 2010 yılında öncülük edip uygulamaya geçtiği Milli Paralarla Ticaret sistemi, sonraları birçok dünya ülkesinde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle BRICS ülkelerinin kendi aralarında yaptığı ticarete yerel para kullanımı yüksek oranlara ulaşmıştır. Rusya'nın 2013 yılında ihracatının %1.3'ünü Ruble ile BRICS ülkelerine yaparken bu oran 2021 yılında %14.2'ye çıkmıştır. Rusya'nın BRICS ülkelerinden yapılan Ruble ile ithalat oranı ise 2013 yılında %4.1 iken 2021 yılında %4.7 ile fazla artış göstermemiştir (Rusya Merkez Bankası, 2022). Türkiye'de de Milli Paralarla Ticaret sisteminin kullanılması yönünde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın günümüzde yaptığı artarak devam eden antlaşmalar söz konusudur. Rusya'ya yerel para ile yapılan ihracatta 2021 yılı itibarı ile %23.2 oranına ulaşılmıştır (Rusya Merkez Bankası, 2022).

Bu çalışma, Milli Paralarla Ticaret sistemini ilk kullanmaya başlayan Rusya'nın gerek yerel para gerekse de rezerv para birimleriyle yaptığı dış ticaretinin nasıl etkilendiğini araştırmayı amaçlamaktadır. “Yerel para kullanımı Rusya'nın ticaretini ne yönde etkilemiştir?” sorusunun cevabı aranacaktır. Rusya örneğinden yola çıkarak genel bir projeksiyon yapmak mümkün olmasa

da bunu ilk kullanan ve verilerini ilk yayınlayan ülke olması sebebiyle bize önemli ipuçları vereceği muhakkaktır. Çalışma giriş bölümünden sonra mevcut düzenin oluşması hakkında bir tarihsel görünüm sunacak, sonrasında Milli Para kavramı üzerinde teori ve kavramsal çerçeveyi oturtacaktır. Rusya örneğinden yola çıkarak yapılan uygulama, bulgular ve değerlendirme bölümleriyle araştırma sonuçlandırılacaktır.

1. Tarihsel Süreç

1.1. Bretton Woods Sistemi

1940'lar öncesi enflasyon, para biriminin çöküşü, ödeme güçlükleri gibi mali sorunlara ek olarak İkinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan olumsuzluklar ülkeleri çözüm arayışlarına itmiştir. Bu nedenle, savaş sonrası uluslararası ekonomik ilişkilerin hızlı bir şekilde kurulmasını sağlamak ve uluslararası para sistemini oluşturmak ve ilkelerini kurgulamak için 1-22 Temmuz 1944 tarihleri arasında New Hampshire'da Bretton Woods konferansı düzenlenmiştir (Serçek ve Güloğlu, 2023).

Konferansta Keynes Planı, White Planı, Fransa Planı ve Kanada Planı gibi çeşitli sistem önerilerinden White Planı kabul edilmiştir. 1 ons altın 35 dolar olarak belirlenerek ülkelerin kasalarında bulunan altın kadar para basmaları üzerinde anlaşılmıştır. Ülke paralarının dolara karşı dalgalanma marjı $\pm\%1$ olarak saptanmış ve ülkelere paritelerde değişiklik yapma hakkı tanınmıştır. İlerleyen zamanda Amerikan Dolarının hegemonyasını artıracak önemli kararlar da alınmıştır. Bu kararlar arasında dış açıkla karşılaşan ülkelere önce döviz rezervlerinin, akabinde ise para ve maliye politikalarının kullanılmasının istenmesi sayılabilir. Ayrıca uluslararası para sisteminin işleyişinden sorumlu olması için IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Avrupa'nın onarımı ve kalkınmasına yönelik mali kaynak yaratmak için Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (IBRD-Dünya Bankası) kurulması kararı alınmıştır (Yalçıntaş ve Duman, 2023).

1.2. Bretton Woods Sistemi ile Dolar Kullanımının Artması ve Doların "Anahtar Para" Olması

1944 yılından sonra Bretton Woods Sistemi ile ulusal paralar dolara endekslendiği için dolar tam bir değer standardı ve paraların değer ölçüsü olmuştur. Diğer ülke paralarının satın alma gücü pariteleri dolar üzerinden belirlenmiştir. Dolar karşısındaki sabit paritelerini koruyabildiği ölçüde ülke paralarının değeri istikrarlı kalmıştır. Paraların değerindeki istikrar kaybolduğu zaman istikrarı sağlamak için döviz piyasalarına dolar ile müdahale edilmiş ve dolar müdahale aracı veya anahtar para olma özelliği kazanmıştır.

Doların iki fonksiyonundan birincisi ABD'nin ulusal parası olması, ikincisi uluslararası likidite aracı olmasıdır. Doların bu özelliklerinden dolayı ABD, merkez bankasının çıkarttığı dolarla ithalatını karşılamak gibi çok önemli bir avantaja sahip olmuştur.

Uluslararası ödeme aracı ve rezerv para olarak kullanılan dolar miktarı ABD'nin dünya ticaretindeki payının çok üstünde gerçekleşmiştir. Para basma yetkisini kullanarak doların uluslararası ödeme aracı ve rezerv para olma özelliğiyle sadece ülke içinde değil ülke dışında da reel anlamda yüksek tutarda senyoraj geliri elde etmektedir. Bu ABD'nin değişik amaçlar için parasını ihraç ederek para kazanması anlamına gelmektedir (Yerlikaya, 2019).

Uluslararası mal ve hizmet ticaret piyasalarında ve finansal varlık piyasalarında, bir ülkenin parasının kullanılıyor olması o ülke için önemli bir üstünlük sağlamaktadır. Ülkenin diğer para birimlerine olan bağımlılığının ortadan kalkması, yaptığı ithalat için yalnızca para basma maliyeti karşılığında bastığı parasını kullanması ve senyoraj geliri elde etmesi ülkenin üstünlük elde etmesine neden olmaktadır (Narin ve Öznazik, 2017).

Dünya ekonomisinin genişlemesi parasal genişlemeyi gerektirmiştir. Bu da uluslararası ödeme aracı ve rezerv para olan doların artması anlamındaydı. ABD dolar arzını, ticaretinde dış açık oluşturarak arttırmıştır. Dünyadaki dolar miktarının, mevcut altın rezervlerini aşarak hızla

artmasından dolayı, ABD, 1971 yılına gelindiğinde doları artık altına çeviremeyeceğini açıkladı. Doların karşılığının belirli miktarda altın olduğu Bretton Woods Sistemi sona ermiş oldu (Yerlikaya, 2019).

1.3. Bretton Woods Döneminden Sonra Uluslararası Ticarete Doların Kullanılması

1971'e kadar dış ticaret açıkları veren ABD borçlanarak diğer ülkelerde dolar rezervinin artmasını sağladı. Bu ABD'nin borçlanması ve dünya çapında doların miktarı arttıkça değerinin düşmesi anlamına gelmekteydi. Dünya dolar miktarının altın rezervlerini aşmasının ardından ABD dolarının altına endekslenmesinden ve dönüştürülmesinden vazgeçerek 1971 Smitshonian Antlaşmasıyla Bretton Woods sistemini sonlandırdı. ABD önceleri Bretton Woods sisteminin çökmesinin dünya ekonomisindeki hâkimiyetinin de sarsılması anlamına geleceğini düşünüyordu. Ancak, tersine, Bretton Woods Sisteminin sona ermesi ABD dolarının dünya üzerinde kullanımının sona ermesi ve azalması anlamına gelmemiştir. Bretton Woods Sisteminden sonra da ABD dolarının rezerv para olarak uluslararası ödemelerde kullanılmaya devam etmesi dolar miktarının artmasını sağlamıştır (Yerlikaya, 2019: 16). Ülke paralarının değerindeki istikrar ülkelerin bulundurdıkları dolar rezervleri tarafından belirlenmeye başlanmıştır. ABD, bir yandan maliyeti karşılığında dolar basarak dış ticaretini ve dış ticaret açıklarını finanse ederken diğer yandan ülkelerin üretimlerini karşılıksız olarak bastığı parasıyla satın almaya ve diğer ülkelerin elde etmesi gereken senyoraj gelirini elde etmeye başlamıştır (Baş, 2005; Narin ve Öznazık, 2017; Yerlikaya, 2019).

Bu süreçte Amerikan Doları hegemonyası ülkelerde etkisini artırarak devam ettirmiştir. Yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde milli paranın hesap birimi, değişim aracı ve servet biriktirme aracı olma fonksiyonları zayıflamakta ve yabancı para kullanımı artmaktadır. Dolarizasyon yani para ikamesi olarak tanımlanan bu süreç, yabancı bir ülkeye yardım etme, dışarıya karşılığı olmayan gelir aktarma anlamına gelmektedir (Soylu, 1997). Merkez bankasının, bankaların ve halkın elindeki döviz rezervleri için ülkenin ödediği faiz kazandığı faizden fazla olduğu için bir kaybı ifade etmektedir. Elde tutulan dövizler herhangi bir getiri sağlamadığı için dövizin sahibi olan ülkelere faizsiz kredi sağlanmış gibi olmaktadır (Kazgan, 2004). Amerika Birleşik Devletleri parasının geldiği bu durumu avantaja dönüştürmüş ve birçok ülkenin dolarizasyon yaşamasına sebep olmuştur.

ABD Dolarının (USD) dünya ticaretindeki ağırlıklı olarak kullanımı ile çapraz kur sisteminin dalgalı döviz kuru sistemlerinde arbitraj ve spekülasyon fırsatları oluşturmaktadır. Bu da döviz kuru riski dengelemesi (hedging) işlemi yapılmasını gerektirmekte ve Foreks piyasalarının gelişimine neden olmaktadır (Dirican, 2019).

Uluslararası ticarete ağırlıklı olarak dolar kullanılması ve önemli malların fiyatlarının dolar cinsinden ifade edilmesi enerji ithal eden ülkelere ve parasının değeri düşük olan Çin gibi büyük ihracatçı ülkelerin yüksek miktarlarda rezerv bulundurmalarını gerektirmektedir. Dünya rezerv para kullanımındaki doların payı arttıkça diğer ülke ekonomileri ABD ekonomisine bağımlı hale gelmektedir. Doların değer kaybetmesi, yüksek dolar rezervlerine sahip ülkelerin rezerv değerinin düşmesine ve ekonomilerin olumsuz etkilenmesine neden olduğu için büyük risk teşkil etmekte ve bu ülkeleri alternatif çözümler aramaya itmektedir. Ortaya çıkan krizler alternatif çözüm arayışını hızlandırmıştır (Yerlikaya, 2019). Bu çözüm arayışları sonucu ticarete milli para kullanımı söz konusu olmuştur. Uluslararası ticarete ulusal para birimlerini kullanan ülkeler ithalat yapabilmek için döviz bulundurma zorunluluğunun olmaması ve ihracatçıların ithal girdi temininde kur riskinin düşük olması gibi iki önemli avantaj elde etmektedir (Demirel, 2022)

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Milli Paranın Tanımı

Ülkelerin milli paralarla ticaret yapabilmesi için paralarının milli niteliğe sahip olması gerekir. Milli para, bir mübadele ve tasarruf aracı olmasının yanı sıra ekonomideki unsurları harekete

geçiren bir tahrik unsurudur. Milli niteliğe sahip olan para emeğin üretimde yer almasıyla birlikte elde edilen mal ve hizmet üretiminin karşılığıdır. Para sahip olduğu bu özelliklerden dolayı satın alma gücünü ifade eden tüketim kabiliyetini ve buna bağlı olarak üretimi artırmaktadır. Üretim artışıyla büyüme sağlandıkça mal ve hizmet üretiminin karşılığı olarak devletlerin senyoraj hakkını kullanarak emisyon hacmini belli oranda artırması gerekir. Devletler gayrisafi milli hasıllarındaki artışa karşılık emisyonunu genişletir ve para basma hakkını kullanırlar. Para miktarı artırılmazsa mal ve hizmet üretimi artışı karşısında piyasadaki para miktarı yetersiz kalacaktır. Bu da üretim ile tüketim arasında açığın oluşması ve mal ve hizmet üretimi karşısında yeterli tüketim kabiliyetinin oluşmamasına neden olur (Baş, 2005; Baş, 2016). Üretim ile tüketim arasındaki bu parasal açığın yabancı para cinsinden borçlanma ile karşılanması durumunda mal ve hizmet üretimi artışı için başka bir ülkenin parasının kullanılması ve senyoraj gelirini o ülkenin elde etmesi söz konusu olmaktadır. Bunun anlamı bir ülke ekonomisinde yabancı paranın kullanılmasıyla o ülkenin mal ve hizmet üretiminin yabancı ülkeye aktarılmasıdır. Bundan dolayı piyasaya dışarıdan alınan borç karşılığında sürülen yerli (ulusal) para milli para anlamına gelmemektedir. Devletlerin mal ve hizmet üretimi karşılığında kendi ulusal paralarını maliyetsiz bir şekilde emisyon yoluyla artırarak tüketimi de desteklemeleri paranın piyasalarda serbest bir şekilde dolaşımı ve aktif bağımsız bir para politikasının geçerli olmasını sağlamaktadır (Baş, 2005; Baş, 2016; Narin ve Öznazik, 2017; Yerlikaya, 2019).

Milli paralarla ticaretin işleyebilmesi için mal ve hizmet üretimi karşılığında devletlerin senyoraj hakkını kullanarak artırdıkları milli paranın kullanılması gerekir (Baş, 2005; Baş, 2016).

2.2. Ticarete Milli Paraların Kullanılması

Dış ticarete yerli para kullanımı sadece döviz kurlarının değerindeki değişme nedeni ile değil aynı zamanda Bretton Woods ve Smitshonian Antlaşmaları'nın döviz kuru sistemleri üzerinde günümüzde hala etkilerinin sürüyor olması nedeniyle de bir çözüm yolu olarak önemli hale gelişmiştir (Dirican, 2019).

Bretton Woods Sistemi 1970'lerin başında çökmüş olsa da; altın gibi kıymetli madenler ve petrol fiyatları dolar üzerinden belirlenmeye devam etmektedir. Fakat artık doların dış ticarete uluslararası bir rezerv para olarak yoğun kullanımı sonucu oluşturduğu ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkileri ve riski üstlenmek istemedikleri için dış ticarete dolar yerine kendi ulusal paralarını kullanmak istemektedir. Bu da ülkeler arası ticarete para takası işlemini gerektirmektedir. Para takası süreci, ticari bankaların Merkez Bankası'ndan yatırım veya ticaret yapılacak ülkenin para birimini talep etmesiyle başlamaktadır (Yerlikaya, 2019). Ülkelerin Merkez bankalarının kendi aralarında yaptıkları antlaşmalarla ulusal paraların ticarete kullanımına garanti olmaları milli paralarla ticaret sisteminin temelini oluşturur. Bu antlaşmaya dâhil olan ülkeler doları ya da diğer bir başka parayı rezerv para olarak kullanma bağımlılığından kurtulurlar. Milli paralarla ticaret sadece anlaşmayı yapan iki ülke arasında değil antlaşmaya dâhil bütün ülkeler arasında milli paraların değişimi yoluyla dış ticaretin yürümesini sağlar.

2.3. Ticarete Milli Para Kullanımının Ülke Ekonomileri Üzerindeki Etkileri

Ülkelerin ticarete dolar, avro gibi uluslararası rezerv para olmuş bir döviz yerine, dış ticarete ulusal paralarını kullanması döviz ihtiyacını azaltmaktadır. Uluslararası ticarete milli para kullanımı arttıkça döviz ihtiyacı da o ölçüde azalmaktadır. Ulusal para biriminden yapılan ticaret, dolara karşı pozisyon alma gerekliliğini azaltarak, ticaret maliyetlerini düşürecektir. Bu da ülkelerin yerli parayla ticaretin avantajından faydalanmasını ve dolara bağımlılığının azalmasını sağlayacaktır (Kavcıoğlu, 2019). Döviz bağımlı olan ülkelerde, kurlarda spekülasyon hareketlerinin önlenmesinde milli para kullanımının önemli bir rolü vardır. Ülke ekonomisinde milli paranın payı artıp dövizin payı azaldıkça döviz bağımlılık ve döviz hareketlerinin ülke ekonomisine olumsuz etkisi azalacak paraların değişim oranları arasında (döviz kurlarında) istikrar sağlanacaktır. Ayrıca uluslararası ticaretin ulusal para ile yapılması döviz kurlarının istikrarlı olması nedeniyle

ihracatçıların daha güvenli ve bilerek hareket etmelerini sağlar. Bu da cari fazla oluşmasına ya da cari açığın düşmesine neden olur (Yerlikaya, 2019).

3. Günümüzdeki Durum

3.1. Uluslararası Ticarete Dolardan Ulusal Paraya Geçiş Eğilimleri

Malını alanın malını almak temeli üzerine kurulan dış ticaretin başlıca ilkesi Bretton Woods Sisteminin geçerli olmasıyla birlikte geçerliliğini yitirmiştir. Doların rezerv para kabul edilmesinden sonra bu temel dış ticaret ilkesi bozulmuş ve değişmiştir. ABD'nin karşılıksız olarak basıp dünya piyasasına sürdüğü ve ülkelerin dış ticarete kullanılmak üzere rezerv olarak merkez bankası kasalarında bulundurmamak zorunda bırakıldığı dolar, ülkelerin ürettiği malların dolar ile değiş-tokuş edildiği, sömürü aracı haline dönüşmüştür (Yıldırım, 2014). Bretton Woods sisteminin 1973'te resmen sona ermesinin ardından ülkeler ve uluslararası kuruluşlar doların egemenliğini kırabilmek için milli paralara endeksli politikalar geliştirmişlerdir. Bu konuda atılan ilk önemli adım Avrupa ülkelerinin ABD dolarına karşı Avro'yu ortak para birimi olarak benimsemesi olmuştur. 2000'li yıllardan sonra küresel güç haline gelen Çin'in içinde bulunduğu Rusya, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika gibi BRICS ülkelerinin ulusal para ile ticarete öncelik vermesi de diğer önemli bir gelişmeyi oluşturmaktadır. Bu durum doların dünyadaki merkez bankalarının döviz rezervlerinde 1999 yılında yüzde 70 olan payının 2021'de yüzde 59'a kadar gerilemesini sağlamıştır ("Dolarsız ticarete", 2023). Milli paralarla ticaretin yapılması doların rezerv para olmaktan çıkması ve ABD'nin diğer ülkelerin mal ve hizmet üretimlerini doların o ülkelerin ekonomilerinde kullanılmasıyla elde ettiği sömürü niteliğindeki kazanç kapısının kapanması ve dünya üzerindeki hegemonik güç olma durumunun sona ermesi demektir (Yıldırım, 2014).

Ticarete ilk olarak, Avrasya Ekonomik Birliği(AEB) ve Güney Amerika da Latin Amerika için Bolivya İttifakı (ALBA) gibi bölgesel yapılarda dolardan ulusal paraya geçiş eğilimleri görülmüştür. 2009 yılında Bolivya Zirvesinde, Latin Amerika'nın ALBA üyesi ülkeleri aralarında yapılan ticarete ABD doları yerine kendi merkez bankalarınca kullanılan ve Sucre adlı ortak para biriminin oluşturulması kararını almıştır (Bölek, 2012; Özdemir, 2021). Ancak bu ortak paranın hacimsel büyüklüğü çok yüksek düzeyde gerçekleşmemiştir. Buna karşılık, AEB bünyesinde yer alan Rusya'dan diğer Birlik üyesi ülkelere yapılan mal ve hizmet ihracatında kullanılan doların payı (oranı) 2013 ile 2019 yılları arasında % 40 seviyesinden % 20 seviyesine gerilemiştir. Ticarete Ruble başta olmak üzere ulusal paraların kullanımı önem kazanmıştır. Uluslararası ticarete kullanılan doların oranını gerçek anlamda belirleyebilmek kolay değildir. Bunun için büyük ekonomiler arasındaki ticarete kullanılan doların oranını tespit etmek gerekmektedir. Büyük ekonomilere örnek olarak Rusya ile Çin arasındaki ticarete doların payı yarı yarıya azalarak % 45'e gerilemesi önemli bir örnek oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki ticarete ilk sırayı dolar yerine avro alırken ticaretin bir kısmının da ulusal paralarla yapılmaya başlanması bu çalışmanın da araştırma sebeplerinden biri olmuştur. (Özdemir ve Yavuz, 2021).

Petrol ve gaz başta olmak üzere uluslararası mal ticareti alanında 26 Mart 2018 tarihinden sonra Çin, Uluslararası Şangay Enerji Borsası'nı faaliyete geçirerek petrolü kendi ulusal para birimi Yuan olarak fiyatlamaya başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte ilk defa petrol büyük hacimlerle dolar dışında bir para birimiyle fiyatlanmaya başlamıştır. Çin petrol ithalatı karşılığında ülkelere Yuan ya da altın verebileceğinin teminatını vermiştir. 2019 yılı sonunda Rus milli petrol şirketi Rosneft petrol ürünü satışlarında dolar yerine avro ile fiyatlandırma yapacağını açıklamıştır (Özdemir ve Yavuz, 2021). BRICS ülkelerine yeni katılacak olan Suudi Arabistan Mart 2022'de BRICS üyesi Çin'e petrol satışını Yuan karşılığı yapabileceğini duyurmuştur. Yine aynı tarihte, Çin'in İran'dan petrol alımlarını Yuan ile yaptığını ve Rusya ile Hindistan arasında da başta petrol olmak üzere karşılıklı ticareti büyük ölçüde Ruble ve Rupi ile yapma girişimleri başlamıştır ("Dolarsız ticarete", 2023). Ulusal paralarla ticaretin gelişmesi doların dünya ekonomisindeki egemenliğini kırmakta etkili olmaya başladığını göstermiştir.

Çin'in 2018 sonrasında borçlanmak için Yuan cinsi panda tahvillerini ihraç etmeye başlaması ve 2020 yılında büyük ekonomiler arasında tek pozitif büyüme sağlayan ülke olmasından dolayı 2021 yılının Ocak ayında çıkardığı tahvillerine talep artışı olması finansal işlemlerde dolardan ulusal paraya geçiş eğilimlerini göstermektedir. Pakistan, Filipinler, Macaristan, Polonya, Portekiz ve Güney Kore gibi birçok ülke Yuan cinsi borçlanmaya başlamıştır. Bunun yanında, Çin eksenli Uluslararası İktisadi Kuruluşlardan Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (Asian Infrastructure and Investment Bank – AIIB) ve özellikle BRICS bünyesindeki Yeni Kalkınma Bankası, Destek Fonu dolar yerine Yuan ve diğer ulusal paralar cinsinden kredi vermeyi desteklemektedir. AEB üyesi ülkelerden Belarus ve Kazakistan ilk kez 2019 yılında Moskova piyasasında Ruble cinsinden devlet borçlanma senetlerini ihraç etmişlerdir. Ayrıca ABD'nin başta Rusya ve Çin olmak üzere aralarında Türkiye'nin de olduğu birçok ülkeye karşı siyasi bir araç olarak kullandığı ABD'nin Düşmanlarına Yaptırımlarla Karşı Koyma Yasası (America's Adversaries Through Sanctions Act – CAATSA) dâhil değişik yaptırımlar doların uluslararası para olma fonksiyonuna olumsuz etki etmekte ve dolardan ulusal paraya geçme eğilimlerini güçlendirmektedir. Yaptırımlar kapsamında küresel mali sistemde dolar cinsinden işlemlerde uygulanacak kısıtlamalara yönelik başta Çin ve Rusya olmak üzere ülkeler, ABD kontrolündeki uluslararası para transfer sistemi SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Messages) sisteminden dışlanma durumuna karşılık farklı önlemler almaktadır. Dolar yerine Yuan bazlı ticaretin gerçekleşmesini sağlayan ulusal finansal kuruluşların ve uluslararası bankaların dâhil olduğu SWIFT alternatifi olarak öne çıkan Çin'in CIPS (Cross-Border Interbank Payment System) sistemi, Rusya'nın SPFS (System for Transfer of Financial Messages) sistemi ve AB'nin INSTEX sistemi ödemelerde uluslararası para transfer sistemi olarak geliştirilmiştir (Özdemir ve Yavuz, 2021). Rusya Merkez Bankası'nın Finansal Mesajların Transferi Sistemi (SPFS), BİT sistemi üzerinden çalışmakta ve finansal işlemlerle ilgili elektronik mesajları istikrarlı ve sorunsuz bir şekilde ileten alternatif bir bankalar arası iletişim kanalı olarak hizmet vermektedir (Omarov, 2018). Dolar rezerv para olmasından dolayı SWIFT doların uluslararası dolar sistemi olmasını kolaylaştırmaktadır. SPFS, Rusya ve Çin gibi ülkelerin ABD dolarına bağımlılıklarını sınırlama ve küresel dolar sisteminin dışında alternatif finansal kanallar kurma çabalarının bir parçası olarak düşünülmüştür. Rusya Merkez Bankası'na göre Eylül 2018 itibarıyla aralarında Rusya Federal Hazinesi, Gazprom, Neft, Rosneft ve diğer devlet şirketlerinin de bulunduğu 416 Rus şirketi ve devlet kuruluşu Finansal Mesaj Transfer Sistemi olan SPFS'ye katılmıştır. Sisteme diğer ülkeler de dâhil edilmeye çalışılmaktadır ("Russian Alternative to", 2018). 24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali üzerine 26 Şubat 2022'de yaptırımlar kapsamında Rus şirket ve bankaları SWIFT'in dışında bırakılmıştır. Her ne kadar Rus hükümetinin 2014 yılında SPFS adında ABD'nin SWIFT'den çıkarma tehdidine karşı SWIFT alternatifi bir mesajlaşma sistemi üretse de SPFS'ye kayıtlı uluslararası banka ve finansal kurumların sayısının düşük olduğundan dolayı henüz yeterli değildir (Dias, Pereira ve Vieira, 2022).

SWIFT işlemlerinde de diğer para birimlerinin payı artarken doların payı azalmış ve 2020 Ekim ayında avro cinsinden işlemlerin payı doları geçmiştir (Özdemir ve Yavuz, 2021). Son dönemde ulusal paraların kullanımını artıran bir başka unsur blok-zincir teknolojisine bağlı olarak işleyen ulusal dijital paraların kullanıldığı dijital uluslararası para (kripto para) sistemidir. Bu konuda da Çin merkez bankasının oluşturduğu dijital Yuan ile öncü olmuştur. Asya ülkeleri arasında serbest ticaretin oluşturulmasına yönelik olan ve 2020 yılı sonlarında imzalanan Bölgesel Kapsamlı İktisadi Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnership – RCEP) Anlaşması'ndan sonra ticaret ve mali işlemlerde dolar yerine dijital ulusal paraların kullanılması düşünülmüştür (Özdemir ve Yavuz, 2021).

Rusya'nın oluşturduğu SPFS, Rusya'nın Kırım'ı kendi topraklarına katması sonucu Avrupa Parlamentosu ve Avrupa ülkelerinin dış ilişkiler birimlerinin Rusya'nın SWIFT ağından olası bir şekilde dışlanması konusunda uyarmasının ardından 2014 yılının sonunda başlatıldı. Avrupa Parlamentosu Rusya'ya yönelik ekonomik yaptırımların bir parçası olarak bu tür önlemler için

çağrıda bulundu. SWIFT'in resmi olarak AB ve ABD'den bağımsız bir finansal hizmet sağlayıcısı olmasına rağmen yaptırım aracı olabilmektedir (Omarov, 2018). ABD de SWIFT sistemini Rusya ile olan ilişkilerde bir sopa olarak kullanmıştır. 2014 ve 2015 yıllarında, iki ülke arasındaki ilişkiler bozulduğu için birkaç Rus bankasını SWIFT'den engellemiştir. Bunun üzerine Rusya tarafından oluşturulan SPFS ağındaki banka dışı bir kuruluşu içeren ilk işlem Aralık 2017'de gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında ABD, Kuzey Kore'ye yönelik BM yaptırımlarına uymaması halinde Çin'i SWIFT'in dışında tutmakla tehdit etmiştir. 2018 yılının Eylül ayında sadece ABD ile geleneksel olarak sert ilişkileri olan Çin ve Rusya gibi ülkeler değil AB de, İran ile ticari ve ekonomik ilişkilerinde ABD'nin ekonomik yaptırımlarını atlatmak ve İran ile ticareti kolaylaştırmak için özel bir ödeme kanalı geliştirmeyi planladığını duyurmuştur ("Russian Alternative to", 2018). SPFS'nin; uluslararası pazarda yetersiz bir paya sahip olması, yabancı kuruluşların Rusya Merkez Bankası'nın oluşturduğu SPFS'nin müşterisi olmasını engelleyen düzenleyici kısıtlamaların olması, sadece mesai saatleri içinde çalışması ve SWIFT gibi 7/24 çalışmaması, çalışma dışı günlerin ve SPFS operasyonlarını kesintiye uğratan resmi tatil günlerinin bulunması gibi bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Sistem blok zincir teknolojisi ile donatılarak geliştirilmeye çalışılmaktadır. SPFS gibi alternatif yeni finansal kanalların oluşması finansal kurumların maliyetlerini önemli ölçüde azaltacak ve Batı ödeme mekanizmalarına bağımlılığı azaltacaktır (Omarov, 2018). Türkiye ile Rusya 4 Ekim 2019 da ticarete uluslararası para birimlerinin kullanımına yönelik yaptığı anlaşmada kademeli olarak ruble ve lira kullanımının artırılacağına vurgulanmasının yanında Türk bankalarının Rusya'nın SWIFT alternatifi SPFY'ye (Mali Mesajlaşma Sistemi) bağlantısının ve Rus MIR kartının Türkiye'de kullanımının genişletileceği belirtilmiştir ("Rusya ile ticarete", 2019).

Rusya ve Çin gibi ülkeler, özellikle altın satın alarak, dolara maruz kalma durumlarını en aza indirmek için başka adımlar atmaya başladılar. Çin, ABD borçlanma tahvillerini satmaya yönelmiştir. Rusya da ABD tahvillerini bu süreçte elinden çıkarmıştır ("Russian Alternative to", 2018).

Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyelerinin sanayi bakanlarının 15 Temmuz 2022'de Kazakistan'ın başkenti Taşkent'te yaptıkları toplantıda ülkelerin finans kurumlarının işlemlerinde ulusal para birimlerinin payının genişletilmesi için bir yol haritası hazırlandığını duyurması önemli bir gelişmedir ("SCO Countries", 2022). Bu yol haritası Eylül 2022'de Semerkant'ta ŞİÖ Devlet Konseyi Başkanları tarafından onaylanmıştır. 21 Şubat 2023'te yol haritasının uygulanmasına ilişkin bir Uzman Grup toplantı yapmış, toplantıda yasal hazırlıklar da dâhil ulusal para birimlerinin ŞİÖ üyesi devletlerarasındaki işlemlerde kullanımının yaygınlaştırılması ve ödeme sisteminin işleme için koşulların oluşturulması konusunda uygulamalar görüşülmüştür ("SCO continues", 2023).

2021 yılında Rusya devlet başkanı Putin, Çin devlet başkanı Şi Cinping ile video konferans yoluyla yaptığı görüşmede iki ülke arasında karşılıklı ticarete ulusal para birimlerinin kullanımını içeren mali alanda iş birliğinin giderek güçlendiğini ifade etmiştir ("Çin ile Rusya", 2021). 2022 yılı başlarında Rusya ve Çin arasında karşılıklı ödemelerde dolar yerine ulusal para birimlerinin kullanılmasını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmayla iki ülke uluslararası ticaretin milli paralarla yapılması da dâhil ulusal para birimlerinin kullanımını artırarak ABD'nin doları baskı aracı olarak kullanmasını önlemeyi ve doların etkisini kırmayı amaçlamaktadırlar ("Çin ve Rusya'dan", 2022; Kavcıoğlu, 2019). Bu anlaşmanın etkisini gösterdiğine işaret olarak; Rusya Merkez Bankası verilerine göre, ülkenin ithalat ve ihracatında doların payı 2022'nin üçüncü çeyreğinde ilk çeyreğine göre yüzde 51,7'den 33,9'a gerilemiştir. Çin para birimi Yuanın payı yüzde 0,4'den yüzde 14,1'e çıkmıştır. Rusya'nın Rubleyi kullanarak ticaret yaptığı ülke para birimlerinin 2022 yılı sonunda ihracat anlaşmalarındaki payı yüzde 52'sini oluşturarak Dolar ve Avronun payını geride bırakmıştır (www.memurlar.net, 2023).

Milli paralarla ticaretin öncüsü konumundaki BRICS'in on beşinci zirvesi, beş üye devletin (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) katılımıyla 22 Ağustos 2023 tarihinde Güney Afrika'da gerçekleşti. Zirvede 1 Ocak 2024'ten itibaren yedi ülkenin (Arjantin, Mısır, Etiyopya, İran, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) daha BRICS bloğuna tam üyelik ile katılacağını deklare ettiler (Reuters, 2023). Bu zirvede üye devletler arasında milli paralarla ticaret konusunda konsensus sağlandı ve bloğa üye ülkeler arasındaki ticaretin yerel paraların kullanımının artırılması hususunda mutabakata varıldı.

Bütün bu gelişmeler karşısında Amerikan Merkez Bankası Federal Rezerv'in 2022 başlarında enflasyonla mücadele bahanesi ile faiz oranlarını artırmaya başlaması Doların gücünü artırmaya yönelik hamleler olarak değerlendirilmektedir. Aynı süreçte Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi gelişen piyasa para birimleri karşısında Doların daha fazla değer kazanmasına sebep olmuştur. Özellikle döviz (Dolar) borcu bulunan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler daha yüksek maliyetlerle karşılaşmışlardır. Aslına bakılırsa bu sürecin oluşturduğu dolar maliyeti ülkelerin yerel paralarla olan ticareti daha fazla değerlendirmesi gerektiğini düşündürmektedir.

3.2. Türkiye'nin Dış Ticaretinde Milli Para Kullanımı

Finansal küreselleşme, makroekonomik istikrarsızlıklar ve finansal yapıdaki zayıflıklar nedeniyle Türkiye ekonomisi "kırılgan" bir yapıya sahiptir. ABD ekonomisinde ve Amerikan Doları'nda meydana gelen dalgalanmalar Türkiye ekonomisinin döviz bağımlılığı sebebiyle ekonomide olumsuz etkiler ve risk oluşturmaktadır. Bu olumsuz etkilerden ve riskten kurtulmak için çözüm yolu aranmaktadır (Yerlikaya, 2019). Bu arayışın bir sonucu olarak gelişmekte olan ekonomilerde veya kırılgan ekonomilerde, döviz kurlarındaki dalgalanmalardan ülke ekonomisindeki makro kalemlerin daha az etkilenmesi için dış ticarette ulusal paralarla ödeme ve takas yapılmaya başlanmıştır (Dirican, 2019). Türkiye'nin ABD harici ülkelerle ticarette dolar kullanımını azaltması ve ulusal para kullanımının artırması döviz kuru riskinin dağıtılarak ekonomik zararın en aza indirilmesini sağlayacaktır (Yerlikaya, 2019).

Dalgacı kur sistemi kullanan Türkiye'de ABD Dolarının (USD) ülke ekonomisindeki etkinliği sebebiyle piyasada arbitraj ve spekülasyon fırsatları oluşturmaktadır. Döviz riski ile devamlı karşı karşıya olan Türkiye dış ticaret şirketleri döviz kuru riski dengelemesi (hedging) işlemini çokça yaptırmaktadırlar. Ayrıca döviz kurlarına bu kadar duyarlı olan Türkiye'de Foreks piyasaları en çok gelişim gösteren sektörlerdendir (Dirican, 2019).

Türkiye ekonomisinde tüketicilerin mal ve hizmet satın alımında, işletmelerin yatırım harcamalarında ve devletin transfer harcamalarında ulusal paraların kullanılması ile ulusal paranın diğer bir yabancı para ile değiştirilmesi gerekmecektir. Bu da ülkenin ulusal parasının yabancı paraya dönüşümünde ortaya çıkan maliyeti büyük ölçüde önler ve bu durum her iki ülkenin refahını doğrudan etkiler. Ulusal para kullanımının diğer bir olumlu etkisi ise iki ülke arasında fiyat farklılıklarının giderilmesini sağlayarak ülkeler arası ticari ilişkilerin ve kazançların artmasına neden olmasıdır (Bölek, 2012).

Türkiye'nin dış ticaretinde ulusal paraların kullanılması, doların değerinin değişmesine bağlı döviz kuru değişimlerinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirecektir. Döviz kuru değişimlerinin olmaması fiyat belirsizliklerini azaltarak istihdamın ve büyümenin olumlu etkilenmesine neden olması beklenmektedir (Bölek, 2012).

2008 yılından sonra dış ticarette yerel para birimlerini kullanma uygulamasını Rusya ile konuşmaya başlayan Türkiye İran ve Çin ile de bu yönde girişimler başlatmıştır. Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Ekim 2009'da İran'a yaptığı resmi ziyarette, ülkelerin kur farklarından kayba uğramaması gerektiğini ve ülkelerin menfaati için dış ticarette yerel para birimlerinin kullanılmasına bir an önce geçilmesinin önemini vurgulamıştır ("İran'la ticarete", 2009). Türkiye için ticarette ulusal para kullanımı ekonominin döviz bağımlılığının neden olduğu

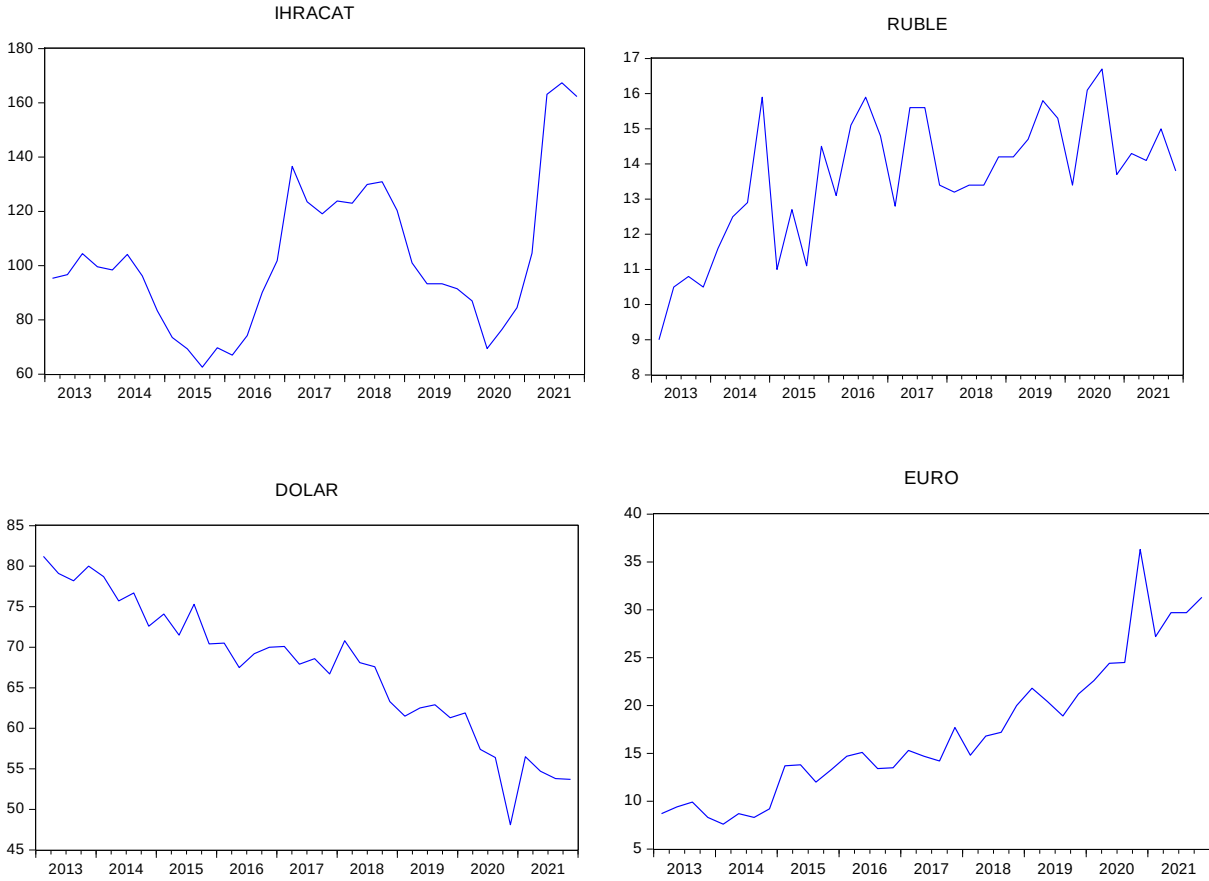
ekonomik sorunlardan dolayı son dönemde önem kazanmıştır. 2018 yılında Cumhurbaşkanı tarafından açıklanan, 100 Günlük Eylem Planı'nın Ticaret Bakanlığı bölümü 14. Madde, uluslararası ticarete TL kullanımını arttırmaya ilişkindir (Yerlikaya, 2019).

4. Uygulama

4.1 Veri ve Metodoloji

Döviz kurları ticareti etkileyen en önemli değişkenlerin başında gelir. Ama ülkelerin kendi para birimleri ile yapacakları uluslararası ticaret acaba ekonomiye pozitif mi yoksa negatif katkı mı verecektir? Yerel para kullanmanın teorik backgroundu giriş ve kavramsal çerçeve bölümünde belirtilen bu sorunun cevabını ararken; Rusya'nın mal ve hizmet ihracatında (İhracat) kullandığı Amerikan Doları (Dolar), Avrupa Birliği Avrosu (Euro) ve Rus Rublesi (Ruble) ödemelerinin ihracata olan etkisini araştırmak için Rusya Merkez Bankası verileri kullanılmıştır. 2010 yılında milli paralarla ticaret konusunda öncülük eden Rusya'nın 2013 yılından itibaren veri yayınlamaya başlaması ve en son 2021 yılının verilerini paylaşmış olması sebebi ile çalışma 2013Q1-2021Q4 çeyreklik veriler kullanılarak yapılmıştır (Rusya Merkez Bankası, 2022). Verilerin grafiksel gösterimleri Şekil-1'de gösterilmiştir. Çalışmada Fourier tabanlı birim kök testleri kullanılmış, ardından seriler arasındaki nedensellik ilişkisi hem Toda-Yamamoto, hem de Nazlıoğlu vd., (2016) tarafından literatüre kazandırılan Fourier-Toda-Yamamoto Nedensellik testi ile araştırılmıştır.

Şekil 1: Verilerin Grafiksel Gösterimi

Grafiklerde de görüleceği üzere Rusya'nın son yıllarda artan ihracatında dolar kullanımı düşerken avro kullanımı artan bir seyir izlemektedir. Ruble kullanımı dalgalı bir seyir izlemesine rağmen arttığı gözlemlenmektedir. Aşağıda değişkenlere yönelik tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	İhracat	Ruble	Dolar	Avro
Ortalama	102.425	13.62778	67.34722	17.175
Medyan	97.55	13.75	68.35	14.95
Maksimum	167.4	16.7	81.2	36.3
Minimum	62.6	9	48.1	7.6
St. Sapma	27.2912	1.853739	8.44581	7.312626
Çarpıklık	0.760171	-0.550884	-0.335637	0.784305
Basıklık	3.038115	2.675997	2.344414	2.915974
Gözlem Sayısı	36	36	36	36

Gerek grafiksel gösterim gerekse de verilerin tanımlayıcı istatistikleri bazı temel ve ön analizlerin yapılmasını mümkün kılmaktadır. Daha ileri bir tetkik gerçekleştirmek için birim kök testleri ve nedensellik analizlerine geçilmiştir.

4.2. Yöntem

Çalışmada serinin durağanlık özelliğini belirlemek için Fourier ADF Birim Kök Testi. Bu test, "Augmented Dickey-Fuller (ADF)" birim kök testi ile Fourier analizi yöntemlerinin birleştirilmesiyle elde edilmiştir. Fourier ADF Birim Kök Testi veri serisinin hem durağan bir bileşene hem de dönemsel bir bileşene sahip olup olmadığını değerlendirir. Bu şekilde, zaman serisinin hem trend hem de sabit dönemlerdeki özelliklerini dikkate alarak daha ayrıntılı bir analiz yapılabilmesine imkân tanır.

Analize birim kök testlerinden sonra kendi adlarıyla anılan Vektör Otoregresif (VAR) modeline dayanan Toda ve Yamamoto (1995) tarafından literatüre kazandırılan nedensellik testi ile devam edilmiştir. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi, Granger nedensellik testini genişleterek zaman serileri arasındaki nedensel ilişkileri belirlemeye yardımcı olur. Bu test, hangi serinin diğerlerine nedensel olarak katkıda bulunduğunu belirlemek için lag (gözlem aralığı) sayılarını ve modele eklenen değişkenleri dikkate alır. Analizde sonra Nazlıoğlu vd., (2016) tarafından geliştirilen VAR modeline yapısal değişimleri dâhil ederek ve sabit terim varsayımını genişleterek Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Testi ile devam edilmiştir. VAR modelindeki sabit terim yerine bağımlı değişkende meydana gelebilecek değişimleri yakalaması adına Fourier terimler eklenerek geliştirilen bu yöntem, dönemsel etkilerin ve karmaşık ilişkilerin göz önüne alınmasına yardımcı olarak daha ayrıntılı bir nedensel analiz yapılmasına olanak tanır.

4.3 Bulgular

Tablo 2: *Fourier ADF Birim Kök Testi Sonuçları*

	Sabit			Sabit ve trend		
	Test ist.	Fourier	Krit. 1% 5% 10%	Test ist.	Fourier	Krit. 1% 5% 10%
İhracat	-1.010	2	-3.97 -3.27 -2.91	-2.918	2	-4.69 -4.05 -3.71
Ruble	-3.932***	3	-3.77 -3.07 -2.71	-3.991**	3	-4.45 -3.78 -3.44
Dolar	1.727	2	-3.97 -3.27 -2.91	-4.175*	1	-4.95 -4.35 -4.05
Avro	1.211***	5	-3.58 -2.93 -2.60	-4.647**	1	-4.95 -4.35 -4.05
İhracat (-1)	-3.362**	2	-3.97 -3.27 -2.91	-2.592	2	-4.69 -4.05 -3.71
Ruble (-1)	-3.386**	2	-3.97 -3.27 -2.91	-3.644*	3	-4.45 -3.78 -3.44
Dolar (-1)	-4.728***	2	-3.97 -3.27 -2.91	-4.342**	2	-4.69 -4.05 -3.71
Avro (-1)	-4.681***	1	-4.42 -3.81 -3.49	-4.216*	1	-4.95 -4.35 -4.05

* (%10), ** (%5), *** (%1). Optimal gecikme uzunluğu maksimum 5 gecikme kullanılarak ve Akaike Bilgi Kriterine göre ile belirlenmiştir. Test istatistikleri Enders ve Lee, (2012)'nin makalesinden alınmıştır.

Fourier ADF birim kök testine göre sabit ve sabit trendli model sonuçları düzey ve birinci farkları alınarak sunulmuştur. Tablo 2’de rapor edilen Fourier ADF birim kök testi sonuçlarına göre, serilerinin değişik durağanlık seviyelerine sahip olduğu görülmektedir. Analize, serilerin nedensellik testi ile devam edilmiştir.

Tablo 3: *Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları*

Model	Test İstatistiği	Asymp. Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
İhracat => Ruble	99.103	0.000***	0.000***
Ruble => İhracat	45.882	0.000***	0.000***
İhracat => Dolar	152.464	0.000***	0.000***
Dolar => İhracat	348.474	0.000***	0.000***
İhracat => Avro	215.916	0.000***	0.000***
Avro => İhracat	525.311	0.000***	0.000***

*** (%1). Optimal gecikme uzunluğu maksimum 5 gecikme kullanılarak ve Akaike Bilgi Kriterine göre ile belirlenmiştir. 1000 bootstrap simülasyonu ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 4: *Fourier Toda-Yamamoto Nedensellik Test Sonuçları*

Model	Frekans	Test İstatistiği	Asymp. Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
İhracat =>Ruble	3	98.725	0.000***	0.000***
Ruble =>İhracat	3	45.686	0.000***	0.000***
İhracat =>Dolar	3	151.913	0.000***	0.000***
Dolar =>İhracat	3	347.024	0.000***	0.000***
İhracat => Avro	3	215.112	0.000***	0.000***
Avro => İhracat	3	523.13	0.000***	0.000***

*** (%1). Optimal gecikme uzunluğu maksimum 5 gecikme kullanılarak ve Akaike Bilgi Kriterine göre ile belirlenmiştir. 1000 bootstrap simülasyonu ile analizler gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3'ten ve Tablo 4'ten elde edilen bulgulara göre hem Toda-Yamamoto hem de Fourier Toda-Yamamoto testi sonuçlarına göre; seriler arasında nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden H_0 hipotezinin reddedilmektedir. Test sonucunda ihracat ve her bir döviz kuru serileri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Dünya üzerinde gelir ve servet dağılımının bozulmasının ve ülkelerin yaşadığı kriz niteliğindeki birçok sorunun en belirgin sebeplerinden biri bozulan ekonomik ve finansal düzendir. Mal ve hizmet ticaretinin küresel bir hal alması ile mal ve hizmet ticaretinde sermaye akımlarının kontrol edilmesi, belli ellerden geçerek dağıtılması, yeri geldiği zaman manipüle edilmesi, spekülasyon oluşturulması ve tekelleşmesi günümüzün en büyük problemlerindendir. Bu problemin doğmasına neden olan etken uluslararası ticarete rezerv para (anahtar para veya “hard currency”) kullanımıdır. Rezerv para olarak yabancı bir paranın kullanımı, maliyet unsurlarını da etkileyen en önemli kalemlerden biri olması bilim insanlarını farklı arayışlara itmiştir. Bu duruma bir çözüm önerisi olarak sunulan Milli Paralarla Ticaret fikri Baş (2005) tarafından Milli Ekonomi Modeli'nde kaleme alınmış ve 2010 yılından itibaren Rusya tarafından uygulamaya konulmuştur (Baş, 2005). Bu çalışmanın amacı Milli Paralarla Ticaret konusunun teorik altyapısını incelemek ve Rusya'nın mal ve hizmet ihracatında uyguladığı yerel paraların kullanılmasının ülke ihracatına nasıl bir etkisinin olduğunu araştırmaktır.

Çalışmada Rusya'nın mal ve hizmet ihracatında kullandığı Amerikan Doları, Avrupa Birliği Avrosu ve Rus Rublesi ödemelerinin 2013Q1-2021Q4 çeyreklik verileri kullanılarak ülke ihracatına yaptığı etki araştırılmıştır. Ekonometrik analizler Fourier ADF birim kök testi, Toda-

Yamamoto nedensellik ve Nazlıoğlu vd., (2016) tarafından literatüre kazandırılan Fourier-Toda-Yamamoto Nedensellik testi ile yapılmıştır. Araştırma sonucunda ihracat verileri ile döviz kurları (Dolar, Avro) ve yerel para (Ruble) arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Bu noktada araştırma sonuçları uluslararası ticarete yerel para kullanımını desteklemektedir. Rusya özelinde bulunan sonuçlara göre döviz kullanımları ile yerel para kullanımı açısından farklı sonuçlar yoktur. Gerek yerel para kullanımından ihracata gerekse de ihracattan yerel para kullanımına nedensellik ilişkisi mevcuttur. Konvertible özellikleri çok yüksek rezerv para olarak kullanılabilen dolar ve avro gibi dövizlere karşı yerel para kullanımının benzer sonuçlar içermesi Milli Paralarla Ticaret konusunda ümit vadetmektedir.

Yerel para ve döviz kullanımına yönelik sadece Rusya'nın yeterli veri açıklaması, Milli Paralarla Ticaret yapan ülkelerin sayısının azlığı araştırmanın kısıtları arasındadır. Ayrıca verilerin 2021 yılına kadar olan bölümünün açıklanmış olması, 2022 ve 2023 verilerinin olmaması ve Ukrayna-Rusya arasındaki savaşın da etkilerini içine almamış olması gibi kısıtları içinde barındırmaktadır. Yerel paranın uluslararası ticarete kullanılmasının uygulama örneklerini artırarak dünyanın içine düştüğü bu finansal bozukluğun giderilmesi için hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir araştırma konusu olduğu muhakkaktır. Araştırmanın sınırlılıkları göz önüne alındığında yeni bir fikir olarak uygulanan Milli Paralarla Ticaret konusunun daha çok araştırılması, farklı örneklerle test edilip bu hususta politika yapıcılara yön gösterilmesi önemlidir.

Yazar Katkı Oranı (Authorship Contributions): Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Kaynakça

- Baş, H. (2005). *Milli ekonomi modeli*. 1.b., Bakü: Bakü Devlet Üniversitesi.
- Baş, H. (2016, Ağustos 15). Milli paralarla ticaret için önce milli paraya sahip olmalıyız. *Yeni Mesaj*. Erişim adresi: <https://www.yenimesaj.com.tr/milli-paralarla-ticaret-icin-once-milli-paraya-sahip-olmalyiz-H1264077.htm>
- Bölek, B. (2012). *Azerbaycan ve Türkiye Arasında Bölgesel Ticarete Ulusal Paraların Kullanılması*. V. Kaya, E. Çolakoğlu ve G. Aydın (Ed.), Uluslararası Katılımlı Bölgesel İşbirliği ve Kalkınma Sempozyumu (17-20 Ekim 2012) Bildiriler Kitabı içinde (ss. 13-22). Erzurum: Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F.
- Çin ile Rusya ticarete ulusal para birimi kullanımı güçleniyor. (2021, Haziran 29). Erişim adresi: <https://www.sde.org.tr/rusya/cin-ile-rusya-ticarete-ulusal-para-birimi-kullanimini-gucleniyor-haberi-22807>
- Çin ve Rusya'dan karşılıklı ticarete ulusal para kullanımı anlaşması. (2022, Şubat 4). Erişim adresi: <https://halktv.com.tr/dunya/cin-ve-rusyadan-karsilikli-ticarete-ulusal-para-kullanimi-anlasmasi-663076h>
- Demirel, B. (2022, Ağustos 11). Yerel para ile ticaret. Erişim adresi: <https://www.politikyol.com/yerel-para-ticaret/>
- Dias, M. de O., Pereira, L.J.D. ve Vieira, P.S. (2022). Are the Russian Banks threatened with removal from SWIFT? A Multiple case study on interbank financial messaging systems. *International Journal of Scientific Research and Mangement (IJSRM)*, 10(03), March, 3137-3144.
- Dirican, C. (2019). Dış Ticarete Ulusal (Yerli) Para Cinsinden (Kliring) Takas ve Ödeme İşlemlerinin Uygulanabilirliği: Türkiye Uygulaması İçin Durum ve Gereksinimler. *Journal of Yasar University*, 14 (Special Issue on Applied Economics and Finance), 48-61.
- Dolarsız ticarete doğru adres. (2023, Nisan 28). Erişim adresi: <https://www.memurlar.net/haber/1063202/dolarsiz-ticarete-dogru-adres.html>

- Enders, W. ve Lee, J. (2012). The flexible Fourier form and Dickey-Fuller type unit root tests. *Economics Letters*, 117(1), October, 196-199.
- İran’la ticarete Riyal geliyor. (2009, Ekim 28). *Milliyet*. Erişim adresi: <http://www.milliyet.com.tr/Ekonomi/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetayArsiv&KategoriID=3&ArticleID=1155402>
- Kavcıoğlu, Ş. (2019, Ekim 15). Dış ticarete yerli para birimi ile ticaret. *Yeni Şafak*. Erişim adresi: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/sahap-kavcioglu/dis-ticarete-yerli-para-birimi-ile-ticaret-2053047>
- Kazgan, H. (2004). Osmanlı Devleti’nin iktisadi gerileme ve çöküş sebeplerinden biri olarak “Senyoraj hakkı”nın kullanılamaması. *Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi içinde* (ss. 275-282). 1.b., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim.
- Narin, M. ve Öznazik, A. (2017). *Uluslararası Para Sistemi ve Renminbi’nin Yükselişi*. S. Sarı, A. H. Gencer ve B. Tufaner (Ed.), International Conference On Eurasian Economies (10-12 Temmuz 2017) Bildiri Kitabı içinde (ss. 237-245). İstanbul: Beykent University Publication.
- Nazlıoğlu, S., Gormus, N. A., ve Soytaş, U. (2016). Oil prices and real estate investment trusts (REITs): Gradual-shift causality and volatility transmission analysis. *Energy Economics*, 60, 168-175.
- Omarov, K. A. (2018). The Economic Fallout Of Exclusion Of The Islamic Republic Of Iran From The Swift International Payment Network. *Digest Finance*, 23(3), 289–296.
- Özdemir V. ve Yavuz, H.B. (2021). Yeni Uluslararası İktisadi Düzendeki Dolarsızlaşma Eğilimleri. *Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi (Turkish Journal Park Academic)*, 5(1), 64-76.
- Russian Alternative to Swift Dollar System Growing; Could Expand to Other Countries. (2018, November 7). Erişim adresi: <https://schiffgold.com/key-gold-news/russian-alternative-to-swift-dollar-system-growing-could-expand-to-other-countries/>
- Rusya ile ticarete ulusal para kullanımı için anlaşma. (2019, Ekim 8). *Hürriyet*. Erişim adresi: https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/ekonomi-haberleri/rusya-ile-ticarete-ulusal-para-kullanimi-icin-anlasma_ID1457862/
- Rusya Merkez Bankası. (2022). Erişim adresi: <https://www.cbr.ru/eng/>
- SCO Countries to Expand Share of National Currencies in Trade. (2022, July 18). *The Astana Times Bringing Kazakhstan to the World*. Erişim adresi: <https://astanatimes.com/2022/07/sco-countries-to-expand-share-of-national-currencies-in-trade/>
- SCO continues work to expand trade in national currencies. (2023, March 1). Erişim adresi: <http://eng.sectsco.org/economy/20230301/931691/SCO-continues-work-to-expand-trade-in-national-currencies-.html>
- Serçek, S., Güloğlu, E. (2023). Basel uygulamalarının doğuşu ve türk bankacılık ekosistemi üzerindeki etkileri. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 1336-1354.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin zenginliği*. (H. Derin, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal eserin yayın tarihi 1776).
- Soylu, H. (1997). *Türkiye’de senyoraj gelirleri ve kamu açıkları*. Ankara: SPK, YayınNo:81, Temmuz.

- Yalçıntaş, S., ve Duman, M. (2023). 1946 Devalüasyonunun ekonomi politiği ve iktisadi göstergeler. T. Karataş ve M. Duman (Ed.), *Türkiye Ekonomisinde Krizler* içinde (ss. 21-56). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Yerlikaya, A. (2019). Türk lirası'nın dış ticarete kullanılması. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1.
- Yıldırım, M.H. (2014, Aralık 8). Dış ticareti milli parayla yapmanın anlamı. *Yeni Mesaj*. Erişim adresi: <https://www.yenimesaj.com.tr/dis-ticareti-milli-parayla-yapmanin-anlami-H1238229.htm>